

GEERKE VAN DER BRUGGEN

SPREKENDE UITSPRAKEN

.....

HOE TEKSTINGREPEN
DE BEGRIJPelijkheid
EN ACCEPTATIE VAN
RECHTERLIJKE UITSPRAKEN
KUNNEN VERGROTEN

Sprekende uitspraken

SPREKENDE UITSPRAKEN

*Hoe tekstingrepen de begrijpelijkheid en
acceptatie van rechterlijke
uitspraken kunnen vergroten*

Geerke van der Bruggen

Omslagontwerp: Nick van Silfhout, Den Haag

Opmaak binnenwerk: Crius Group, Hulshout

© 2025 Geerke van der Bruggen | WJS uitgevers

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige ander manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

ISBN 978-94-93458-23-9

NUR 820

wjs-uitgevers.nl

*'Acknowledging authority is always connected with the idea that
what the authority says is not irrational and arbitrary but can,
in principle, be discovered to be true.'*
Gadamer, Truth and Method, 1960

INHOUDSOPGAVE

1.	Introductie	1
1.1.	Hoe de uitspraak als tekstsoort op mijn pad kwam	1
1.2.	Mijn werk voor de rechtspraak	4
1.3.	De stap naar wetenschappelijk onderzoek	5
1.4.	De inhoud van dit boek	6
1.4.1.	Overzicht van de te beantwoorden onderzoeksvragen	6
1.4.2.	Begrijpelijkheid van rechterlijke uitspraken (deelonderzoek 1)	8
1.4.3.	De functionaliteit van het strafvonnis als genre (deelonderzoek 2)	8
1.4.4.	De samenhang tussen ervaren informatiekwaliteit en acceptatie (deelonderzoek 3)	9
1.4.5.	De effecten van tekstingrepen op begrijpelijkheid en acceptatie (deelonderzoek 4)	10
1.4.6.	Conclusie	10
2.	Begrijpelijkheid van rechterlijke uitspraken	11
2.1.	Inleiding	11
2.2.	Zijn uitspraken wel voor leken bedoeld?	12
2.2.1.	De doelen van de uitspraak als tekst	12
2.2.2.	De doelgroepen	13
2.3.	Hoe begrijpen lezers teksten?	15
2.4.	Hoe begrijpelijk zijn rechterlijke uitspraken?	17
2.4.1.	Kenmerken van begrijpelijke teksten in het algemeen	17
2.4.2.	Tekstuele problemen in rechterlijke uitspraken	19
2.5.	Is klare taal hetzelfde als schrijven op B1-niveau?	21
2.5.1.	De bruikbaarheid van leesbaarheidstools	21
2.5.2.	Waar klare taal binnen de rechtspraak voor staat	24
2.6.	Wat heeft experimenteel onderzoek aangetoond?	24
2.7.	Hoe nu verder?	28
3.	De functionaliteit van het strafvonnis als genre	29
3.1.	Inleiding	29
3.2.	Twee kernbegrippen	31
3.2.1.	Wat is functionele analyse?	31
3.2.2.	Wat is een genre?	32

3.3.	Functionele analyse van het strafvonnis	35
3.3.1.	De functies van het strafvonnis	36
3.3.2.	De context van het strafvonnis	43
3.3.3.	De eisen die aan de tekst van het strafvonnis gesteld mogen worden	50
3.4.	Een prototypisch strafvonnis onder de loep	58
3.4.1.	De indruk bij een snelle scan	58
3.4.2.	Wat opvalt bij de grondige verwerking	64
3.5.	De (dis)functionaliteit van de genreconventies	85
3.5.1.	Zijn de bevindingen van de <i>case study</i> kenmerkend voor het genre?	85
3.5.2.	Waar komen deze genreconventies vandaan?	88
3.6.	Suggesties om de functionaliteit te vergroten	90
3.6.1.	Tekstingrepen voor een positieve indruk bij de snelle scan	90
3.6.2.	Tekstingrepen voor beter begrip en acceptatie bij grondige verwerking	93
3.6.3.	Tekstingrepen voor het verhogen van de aanvaardbaarheid	100
3.6.4.	Tot slot	102
4.	De samenhang tussen ervaren informatiekwaliteit en acceptatie	103
4.1.	Inleiding	103
4.2.	Theoretisch kader	104
4.2.1.	Uitkomstrechtvaardigheid, uitkomstgunstigheid en procedurele rechtvaardigheid	105
4.2.2.	Interactieve rechtvaardigheid: interpersoonlijke en informatieve rechtvaardigheid	106
4.2.3.	De invloed van gunstigheid op het effect van interactieve rechtvaardigheid	108
4.2.4.	Vertrouwen in rechters en het verwachte effect van tegenvallende informatiekwaliteit	109
4.2.5.	Verschillen tussen typen procespartijen	111
4.3.	Onderzoeksmethode	112
4.3.1.	Vorgelegde stellingen	112
4.3.2.	De steekproef	114
4.4.	Resultaten	115
4.4.1.	Bespreking van de hypotheses en exploratieve vragen	115
4.4.2.	Analyse van de opmerkingen over de tekst	123
4.5.	Conclusie	125
4.5.1.	Interpretatie van de resultaten	125
4.5.2.	Suggesties voor vervolgonderzoek	128

5.	De effecten van tekstingrepen op begrijpelijkheid en acceptatie	131
5.1.	Inleiding	131
5.2.	Theoretisch kader	131
5.2.1.	Doelen en doelgroepen van rechterlijke uitspraken	131
5.2.2.	Begripelijkheid en overtuigingskracht van rechterlijke uitspraken	132
5.2.3.	Tekstkenmerken van rechterlijke uitspraken	134
5.2.4.	Onderzoeksvraag	136
5.3.	Drie ingrepen getest: experiment 1 en 2	136
5.3.1.	Methode	136
5.3.2.	Resultaten	143
5.4.	Andere opbouwvarianten getest: experiment 3 en 4	147
5.4.1.	Methode	147
5.4.2.	Resultaten	150
5.5.	Conclusies en discussie	150
6.	Conclusie	153
6.1.	De onderzoeksvragen	153
6.2.	Begripelijkheid van rechterlijke uitspraken	153
6.3.	De functionaliteit van het strafvonnis als genre	154
6.4.	De samenhang tussen ervaren informatiekwaliteit en acceptatie	155
6.5.	De effecten van tekstingrepen op begrijpelijkheid en acceptatie	157
6.6.	Implicaties voor vervolgonderzoek en praktijk	157
7.	Literatuurlijst	161
	Bijlage 1. Herschrijving van het geanalyseerde strafvonnis	173
	Bijlage 2. Vragenlijstonderzoek	187
	Bijlage 3. De verschillende tekstversies	191
	Bijlage 4. Experiment – begripsvragen	205

I. INTRODUCTIE

Dit boek gaat over een bijzondere tekstsoort, de rechterlijke uitspraak. Er zijn weinig teksten die zo veel impact hebben op mensenlevens als deze. Elke uitspraak vertelt een verhaal dat ertoe doet, meestal over gewone mensen in moeilijke situaties. In het strafrecht zijn dat vaak aangrijpende, soms ook spannende verhalen. Bestuursrechtuitspraken zetten aan het denken over hoe we onze maatschappij willen vormgeven, over wat eerlijk delen nu eigenlijk inhoudt, over hoe we de belangen van het individu afwegen tegen de belangen van het collectief. Ze gaan over mensen die zich verweren tegen een machtige overheid. In civiele uitspraken tot slot, draait het plat gezegd meestal om ruzies. De rechter beëindigt het conflict door de knoop door te hakken. Eigenlijk zou iedereen van tijd tot tijd een uitspraak moeten lezen. Ze vormen een bron van lering en vermaak. Wie nog denkt dat rechterlijke uitspraken saai zijn, verwijs ik graag naar het boek *De zweetvoetenman* van Annet Huizing en Margot Westerman (2017).

Lang voordat ik aan dit onderzoek begon, hield ik me al dagelijks bezig met rechterlijke uitspraken. In deze introductie zal ik eerst vertellen hoe deze tekstsoort op mijn pad kwam, en waarom ik me besloot te bemoeien met hoe rechters schrijven. Daarna zet ik mijn onderzoeksvragen op een rij en verduidelijk ik de structuur in dit boek.

I.1. HOE DE UITSPRAAK ALS TEKSTSOORT OP MIJN PAD KWAM

Na mijn studie Nederlands werkte ik een aantal jaren als docent Nederlands in het voortgezet onderwijs. Sinds 2007 geef ik schrijftrainingen aan professionals en in 2011 begon ik voor mezelf. Mijn eerste opdracht was een schrijfklus: een grote organisatie vroeg mij te helpen de arbeidsvoorwaarden begrijpelijker te maken. Dat wilde ik wel. Het leek taaie kost, maar het project bleek een stuk boeiender te zijn dan ik van tevoren had gedacht. Veel zinnen waren alleen goed te begrijpen als je wist hoe het systeem werkte, en de bedrijfsjuristen vertelden me alles wat ik wilde weten. Samen bleven we schaven aan de teksten tot we ze duidelijk genoeg vonden. Het was een tijdrovend project, maar de resultaten waren er dan ook naar. De HR-afdeling kreeg veel minder vragen over de arbeidsvoorwaarden, en ook de vakbond was tevreden (Van der Bruggen, 2016a). Mijn interesse in de (on)begrijpelijkheid van juridische teksten was gewekt.

In de jaren daarna werd ik telkens weer voor dit soort herschrijfprojecten gevraagd. Blijkbaar was er een grote behoefte aan begrijpelijke juridische bepalingen. Bij al die

projecten werkte ik samen met bedrijfsjuristen die begrijpelijke taal belangrijk vonden. Zij dachten net als ik praktisch: deze teksten hebben als doel om afspraken vast te leggen en dan is het wel zo handig dat iedereen (ook de partijen die geen jurist zijn) ze begrijpen. We hadden elkaar nodig en inspireerden elkaar. Herschrijven lukt alleen als je de materie echt goed snapt. Daarom was ik afhankelijk van de uitleg van mijn juridische collega's, die mondeling vaak uitstekend konden uitleggen wat de bepalingen betekenden. Het werd voor mij een sport om hun gesproken woorden in tekst te vangen. Langzamerhand raakte ik steeds meer thuis in de juridische wereld, in het systeem. Ik begreep steeds beter waarom juridische taal zo ingewikkeld is, en waarom het zo moeilijk is om daar iets in te veranderen. Daar zijn mensen met wilskracht, uithoudingsvermogen en creativiteit voor nodig. Juristen en communicatiemensen die naar elkaar luisteren en samen naar oplossingen zoeken.

Ik genoot ervan om samen met juristen aan teksten te werken. Zij hielden net als ik van taal en waren bereid om net zo lang met woorden te spelen tot er écht stond wat er moest staan. Ondertussen trof ik in mijn schrijftrainingen ook juristen die minder enthousiast waren over pogingen om juridische taal te ontsluiten voor leken. Zij wezen op het belang van juridische precisie. Herschrijven zou volgens hen hoe dan ook ten koste gaan van de juridische adequaatheid van bepalingen. Niet-juristen moesten maar een advocaat in de arm nemen als zij hun contracten niet begrepen, hoorde ik dan. Want bepalingen in begrijpelijke taal zouden geen stand houden bij de rechter. Die telden niet. Ik moest maar eens een rechterlijke uitspraak lezen, dan kon ik met eigen ogen zien hoe rechters zelf schreven. Het recht was volgens hen nu eenmaal te ingewikkeld voor leken, daar veranderde begrijpelijke taal niets aan. Ik bekeek een paar uitspraken. Inderdaad, voor mij als leek waren die nauwelijks te begrijpen. Blijkbaar hadden mensen zoals ik in de wereld van het recht niets te zoeken.

Wat gek eigenlijk, dacht ik. Want rechterlijke uitspraken komen best vaak in het nieuws. Toevallig ben ik zelf getrouwd met een journalist, die destijds voor een nieuwsprogramma geregeld verslag deed van rechtszaken. Hij vertelde er wel eens over. Rechters deden hun uitspraak weliswaar in het openbaar, maar gebruikten daarbij meestal ondoorgrondelijke juridische taal. Het was dan aan de journalist om te achterhalen wat de rechter eigenlijk wilde vertellen. Maar wilden rechters dan geen invloed op wat er in de media kwam over hun beslissingen? En hoe maakten ze dan contact met mensen tijdens een zitting? Samen met mijn collega Margriet de Groot besloot ik eens bij zo'n zitting te gaan kijken. We namen plaats op de publieke tribune van de rechtbank Amsterdam en waren onder de indruk van wat we zagen. Strafrechter Jan Moors sprak helemaal geen geheimtaal, maar gebruikte gewone woorden in het gesprek met de verdachten. Wat een verschil met de taal in de strafvonnissen die volgden. We vroegen ons af of de verdachten die wij gezien hadden, die teksten überhaupt konden lezen. En of zij die charismatische rechter die hun zaak had behandeld erin zouden herkennen. Welk doel werd er nu eigenlijk gediend met die moeilijke taal?

Rechters en juridisch medewerkers vertelden ons dat ze niet expres onbegrijpelijk schreven. Zij schreven gewoon teksten zoals die er al sinds jaar en dag uitzien en ze hadden niet de tijd om het nu ineens heel anders te doen. Het was nu eenmaal zoals het was. Onze analyse

was dat rechters en juridisch medewerkers tijdens het schrijven van uitspraken eigenlijk niet zo bezig zijn met lezers van buiten. De moeilijke taal is dus niet het probleem, maar het symptoom van een dieperliggend probleem. Margriet en ik schreven er een blog over voor de website van het *Nederlands Juristenblad* (Van der Bruggen & De Groot, 2014).

In de maanden die volgden liet het onderwerp mij niet los. Het was mijn dagelijks werk om professionals te leren doelgerichte teksten te schrijven. Daar had ik mijn handen vol aan, want er worden heel wat slechte offertes, mails, interne memo's en andere zakelijke teksten geschreven. Vervelend als die teksten hun doel niet bereiken, maar meestal ook weer geen ramp. Dat kost organisaties hooguit tijd en geld. Toch zijn deze economische belangen vaak al voldoende reden om schrijftrainingen aan te bieden aan medewerkers. Maar bij rechterlijke uitspraken spelen er nog veel grotere belangen. Allereerst hebben deze teksten een enorme impact op de mensen over wie ze gaan. Waarom wordt het dan juist die mensen zo moeilijk gemaakt om de beslissing van de rechter over *hun leven* te begrijpen? En naast dit individueel belang is er ook nog een groot maatschappelijk belang. Met hun uitspraken laten rechters de hele maatschappij tenslotte zien dat er recht is gedaan. Zij kunnen geen extra uitleg geven buiten die tekst om, omdat de rechter wordt geacht te spreken via de uitspraak. Als een uitspraak communicatief gezien niet geslaagd is, heeft dat dus grote gevolgen. In de maanden daarna zag ik daarvan twee sprekende voorbeelden.

Op 22 oktober 2014 hoorde ik live op de radio hoe pomphouder Ewout Klok, toch zeker geen domme man, probeerde de uitspraak van de Raad van State over zijn eigen zaak te begrijpen. Hij wilde alleen maar weten of hij alcohol mocht verkopen in zijn tankstation, maar kon dat antwoord nergens in de uitspraak vinden. Ergens was het grappig om hem te horen verdwalen in de tekst. Hij deed verwoede pogingen om de tekst te begrijpen, maar raakte er alleen maar meer van in de war. Hij las dat hij zijn proceskosten vergoed kreeg, en dat gaf hem hoop. Maar hij bleef haken aan een voor hem mysterieuze zin, waarin stond dat de rechtsgevolgen van het besluit geheel in stand bleven. Wat moest hij daar nu uit opmaken? Voor mensen met kennis van het bestuursrecht maakt die zin meteen duidelijk dat het besluit blijft staan, en dat Ewout Klok dus geen alcohol mag verkopen. Maar Klok en de journalisten die hem interviewden haalden dat er niet uit. En de luisteraar waarschijnlijk ook niet. Wat zal die hebben gedacht over de Raad van State? Ik schreef er een blog over voor de website van het *Nederlands Juristenblad* (Van der Bruggen, 2014). Deze blog werd opgepikt door de twitterende bestuursrechter Joyce Lie, die zich toen al op social media uitsprak voor 'klare taal' in uitspraken.

Kort daarna was er een ander incident dat pijnlijk duidelijk maakte wat er kan gebeuren als rechters zich onvoldoende bewust zijn van de communicatieve functie van hun uitspraken. Dit keer ging het om een tragisch ongeval, waarbij een klein meisje en haar opa en oma waren omgekomen. De zaak kwam in het nieuws omdat de vader van het omgekomen meisje een stoel smiet naar de rechter op het moment dat hij hoorde dat de rechter een taakstraf oplegde aan de man die het ongeval had veroorzaakt. Ik hoorde uit eerste hand wat er was gebeurd, want mijn man was als verslaggever bij die zitting aanwezig geweest. Blijkbaar had de rechter het vonnis van begin tot eind voorgelezen. Daardoor hadden de nabestaanden van de slachtoffers ruim een half uur in spanning moeten luisteren naar een vrijwel onbegrijpelijk verhaal, ondertussen geen idee hebbend welke kant het op

zou gaan. Na de woorden ‘soortgelijke gevallen’ en ‘doorgaans’ sloegen de stoppen van de vader door bij het woord ‘taakstraf’. Natuurlijk was die uitkomst hoe dan ook een teleurstelling. Maar de tekst van het vonnis droeg zeker niet bij aan de acceptatie ervan. De taal was voor de ouders van het meisje nauwelijks te begrijpen, waardoor zij zich genegeerd voelden. Bovendien duurde het erg lang voordat zij antwoord kregen op hun vraag. Opnieuw stuurde ik een blog naar het *Nederlands Juristenblad*, die dit keer in het blad zelf werd geplaatst (Van der Bruggen, 2015).

1.2. MIJN WERK VOOR DE RECHTSPRAAK

In de zomer van 2015 nam André Verburg, toen bestuursrechter bij de rechtbank Midden-Nederland, contact met mij op. Hij had mijn blogs gelezen en vroeg mij een lezing te geven. Ik ontdekte dat er al zoiets bestond als een ‘klaretaalbeweging’ binnen de rechtspraak. Overal binnen de rechtspraak waren er mensen die aandacht vestigden op het belang van begrijpelijke uitspraken. Zoals Maarten Feteris, president van de Hoge Raad. In zijn installatierede in 2014 pleitte hij voor een open houding naar de samenleving, en daarmee voor begrijpelijke communicatie met helder taalgebruik.¹ Feteris werd later voorzitter van de jury van de Klare Taalbokaal, de prijs voor de begrijpelijkste uitspraak. Die prijs werd in het voorjaar van 2017 voor het eerst uitgereikt. Hans Braam en Hansje Loman van de rechtbank Amsterdam schreven de winnende uitspraak, over een taxichauffeur die niet wilde meewerken aan een drugstest en om die reden zijn rijbewijs voorlopig kwijt was.² Nu ik de uitspraak teruglees, ben ik opnieuw onder de indruk van de kraakheldere taal en het schrijfplezier dat uit de tekst spreekt. Ik kende Hans nog niet toen hij de winnende uitspraak schreef, maar wel toen hij de prijs won. We werkten toen net samen aan een groot taalproject bij de rechtbank Amsterdam.³ De winst gaf dat project een vliegende start, want het juryrapport onderstreepte onze gezamenlijke visie op begrijpelijke uitspraken. Blijkbaar was het best mogelijk om uitspraken te schrijven die zowel juridisch adequaat als begrijpelijk waren.

In de jaren daarna werkte ik met veel plezier aan verschillende taalprojecten binnen de rechtspraak. Dat ik na al die jaren nog steeds niet ben uitgekeken op de rechterlijke uitspraak als tekstsoort, heeft alles te maken met de moeilijkheidsgraad ervan. Het is nog niet zo eenvoudig om een uitspraak ‘op zijn rug te leggen’. De taal in uitspraken is vaak mooi maar complex, en de teksten veronderstellen veel achtergrondkennis bij de lezer. Goed leesbare uitspraken lees ik met bewondering, juist omdat ik weet hoe moeilijk het is om de juridische analyse te vertalen voor leken. In begrijpelijke uitspraken toont zich de ware meester, zo is mijn ervaring. Gelukkig werken er veel ware meesters voor de rechtspraak. De mooiste voorbeelden van uitspraken in klare taal kwamen de afgelopen jaren voorbij. Maar ik zag ook dat het veel vergde van schrijvers die het anders wilden doen.

¹ <https://www.hogeraad.nl/hoge-raad/toespraken-president-hoge-raad/toespraken-president-hoge-raad/afscheidsrede-maarten-feteris-29-oktober-2020/>.

² Deze uitspraak is op www.rechtspraak.nl te vinden onder het nummer ECLI:NL:RBAMS:2016:6938.

³ Dit project wordt ook wel het WIEB-project genoemd, waarbij WIEB staat voor: ‘wat ik eigenlijk bedoel’.

Begrijpelijk schrijven kostte hen veel tijd, omdat ze de standaardtekstblokken dan niet konden gebruiken. Ook vroeg het echt een andere manier van denken. Ik bleef schrijven over begrijpelijke taal in uitspraken, maar verlegde mijn aandacht naar praktische tips voor de pioniers (Van der Bruggen, 2016b; 2018a; 2018b).

Ondertussen konden schrijvers die moeite deden om zo begrijpelijk mogelijk te schrijven, niet altijd op waardering rekenen. Uitspraken in begrijpelijke taal werden al gediskwalificeerd zodra er enige kritiek op mogelijk was. En het moet gezegd: ik zag zelf ook wel voorbeelden van uitspraken in klare taal waar ik minder gelukkig mee was. Tegenstanders grepen die voorbeelden dan aan om te ‘bewijzen’ dat begrijpelijke taal en juridische adequaatheid op gespannen voet staan met elkaar. Er was dus duidelijk nog een hele weg te gaan voordat begrijpelijke uitspraken geen uitzondering meer zouden zijn, maar de regel. Daarvoor was allereerst een goed beeld nodig van hoe een begrijpelijke uitspraak er precies uit zou moeten zien. Dat beeld was er niet.

1.3. DE STAP NAAR WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK

Begin 2018 nam rechtswetenschapper Leonie van Lent contact met mij op. Zij mailde mij: ‘Ik ben nieuwsgierig geraakt naar je invalshoek, die volgens mij iets nieuws wil toevoegen aan de al jarenlange worsteling van de rechtspraak met het begrijpelijker en acceptabel maken van vonnissen.’ We besloten kennis te maken en Leonie vertelde over haar onderzoek naar de openbaarheid van de rechtspraak. Er bleken meer rechtswetenschappers aandacht te hebben voor het onderwerp begrijpelijke taal in uitspraken. Zoals Marijke Malsch, hoogleraar Empirical Legal Studies en onderzoeker bij het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving. Maar er was nou niet direct sprake van een bloeiend onderzoeksveld. In hoeverre waren taalkundigen hier al mee bezig?

In 1981 schreef taalkundige Maes (p. 240) het volgende over eerdere pogingen om te onderzoeken wat de rechtstaal begrijpelijker zou kunnen maken:

‘Uit het overzicht van de verschillende richtingen in het rechtstaalonderzoek blijkt duidelijk dat de titel van dit artikel – rechtslinguïstiek – nog nauwelijks naar een bestaande wetenschappelijke discipline verwijst. Te veel onderzoeksmogelijkheden wachten voorlopig op aandacht en uitwerking. Naar mijn mening moet de reden voor de ontbrekende aandacht gezocht worden in de erg moeizame samenwerking tussen linguïsten en juristen. Hun disciplines liggen ver uit elkaar. Het is dan ook moeilijk om de bevoegdheid over de verschillende onderdelen van rechtslinguïstiek te verdelen over de twee specialisaties. Bovendien is de samenwerking gehypothekeerd door wederzijds onbegrip: verbeteringsvoorstellen van linguïsten hielden zelden voldoende rekening met de complexe taalsituatie van de jurist; omgekeerd wist de jurist goede kritiek zelden op z’n waarde te schatten.

Een nieuwe discipline kan slechts tot ontplooiing komen als de oubollige taalzuiveringstherapieën plaats ruimen voor zuiverder wetenschappelijk onderzoek, dat niet vanaf de aanvang gehinderd wordt door verwarrende discussies over goed en kwaad. Zowel linguïsten als juristen moeten hun onontbeerlijke bijdragen leveren

tot een objectieve wetenschappelijke kijk op het fenomeen rechtstaal. Een dergelijk descriptief uitgangspunt biedt een solide basis om uiteindelijk bij te dragen tot de verbetering van de rechtstaal. Verwarrende richtlijnen en schampere aantijgingen over de rechtstaal brengen ons niet verder.’

Mijn interesse was gewekt. Ik wilde graag weten in hoeverre het onderwerp de aandacht had van taalkundigen. Daarom nam ik contact op met Ted Sanders, hoogleraar Taalbeheersing van het Nederlands. Ted leidde van 2011-2016 een groot landelijk onderzoeksprogramma over begrijpelijke taal. Hij had meegewerkt aan verschillende onderzoeken naar de begrijpelijkheid van teksten, zoals de teksten in vmbo-schoolboeken. Ted stond ervoor open om verder te praten over de rechterlijke uitspraak als tekstsoort, en met mij de mogelijkheden voor onderzoek te verkennen. Via Ted kwam ik in gesprek met Henk Pander Maat, die onder meer betrokken was geweest bij onderzoek naar de begrijpelijkheid van pensioencommunicatie, hypotheekvoorwaarden en deurwaardersexploaten. Meer en meer raakte ik ervan overtuigd dat er grondig onderzoek nodig was naar de begrijpelijkheid van rechterlijke uitspraken. Het zou multidisciplinair onderzoek moeten worden, van taalkundigen en rechtswetenschappers samen. Omdat ik de uitspraak als tekstsoort zo goed kende en al jaren elke dag met juristen samenwerkte, voelde ik me geroepen om die taak op me te nemen.

1.4. DE INHOUD VAN DIT BOEK

Mijn onderzoek begon vanuit een praktijkvraag. Kort samengevat wilde ik weten hoe tekstingrepen de begrijpelijkheid en acceptatie van rechterlijke uitspraken kunnen vergroten. Dat is een grote onderzoeksvraag. Het zou me jaren kosten om die vraag te beantwoorden, terwijl de praktijk juist dringend behoefte had aan antwoorden. Daarom besloot ik mijn promotietraject op te knippen in afgebakende deelonderzoeken en over elk deelonderzoek een artikel te schrijven. Die artikelen zou ik dan samenbrengen in een boek, dit boek.

1.4.1. Overzicht van de te beantwoorden onderzoeksvragen

In de verschillende deelonderzoeken richt ik me telkens op een ander rechtsgebied. De reden daarvoor is dat ik in alle rechtsgebieden werkzaam ben, en zo veel mogelijk schrijvers van uitspraken wilde bedienen met mijn onderzoek. In de keuze voor het rechtsgebied heb ik me telkens laten leiden door de vraag voor welk rechtsgebied het specifieke deelonderzoek het meest relevant was.

In de vier publicaties die ik over mijn deelonderzoeken schreef – en dus de vier hoofdstukken in dit boek – staan de volgende onderzoeksvragen centraal:

1. Wat weten we uit eerder onderzoek over de begrijpelijkheid van rechterlijke uitspraken?
2. Hoe kan de functionaliteit van het strafvonnis als genre worden vergroot?
 - a. Welke teksteisen kunnen aan strafvonnissen worden gesteld?
 - Met welke doelen worden strafvonnissen geschreven?

- Bij welke lezers moeten die doelen worden bereikt?
- Welke eisen stelt de context aan de tekst van strafvonnissen?
- b. In hoeverre voldoen strafvonnissen aan de teksteisen?
- c. Welke ingrepen kunnen helpen strafvonnissen beter te laten voldoen aan de eisen?
- 3. In hoeverre hangen oordelen van verschillende procespartijen over de informatiekwaliteit van bestuursrechtuitspraken samen met de acceptatie van de rechterlijke beslissing?
- 4. In hoeverre hebben ingrepen in stijl, opbouw en inhoud een positief effect op de begrijpelijkheid en acceptatie van bestuurs- en civielrechtelijke uitspraken bij lezers zonder juridische kennis of procesbelang?

De volgende vier hoofdstukken in dit boek bestaan uit teksten die al eerder zijn gepubliceerd. Hoofdstuk 2 verscheen in het *Nederlands Juristenblad*, een toonaangevend juridisch tijdschrift. Hoofdstuk 3 is peer reviewed en is gepubliceerd in de Montaignereeks, de rechtswetenschappelijke boekenreeks van het Montaigne Centrum voor Rechtsstaat en Rechtspleging van de Universiteit Utrecht; het Montaigne Centrum heeft deze publicatie ook gefinancierd. Hoofdstuk 4 en 5 verschenen allebei als artikel in een double-blind peer reviewed tijdschrift: *Recht der Werkelijkheid* en *Tijdschrift voor Taalbeheersing*. Ik wil het Montaigne Centrum en het Institute for Language Sciences van de Universiteit Utrecht graag bedanken voor hun financiële bijdrage aan het laatste deelonderzoek, het experiment.

De eerder gepubliceerde teksten heb ik hier en daar wat aangepast, maar ik ben daarbij zeer terughoudend geweest. Wijzigingen zijn meestal beperkt gebleven tot kleine eindredactionele ingrepen. Zo heb ik één lijn aangebracht in de manier waarop ik in algemene zin verwijs naar personen. In de loop der jaren ben ik dat anders gaan doen: in het eerste artikel verwees ik meestal nog mannelijk (de rechter schrijft in *zijn* uitspraak), in de latere stukken vrouwelijk (de rechter schrijft in *haar* uitspraak). In het laatste artikel en in dit boek gebruik ik in zo'n geval meervoud (rechters schrijven in *hun* uitspraken). In hoofdstuk 3 heb ik de term 'informatiekwaliteit' toegevoegd, om zo de relatie tussen de verschillende deelonderzoeken te verduidelijken. In hoofdstuk 4 licht ik de analyses uitgebreider toe dan in het gepubliceerde artikel.

In dit boek heb ik het 'wij' uit de artikelen veranderd in 'ik', omdat ik in dit boek verslag doe van mijn onderzoek. Bij het schrijven van de artikelen werkte ik nauw samen met mijn promotoren, maar ik was in alle gevallen de primaire onderzoeker. Ik bedacht de onderzoeksopzet, voerde het onderzoek uit, interpreteerde data en schreef verschillende versies van de artikelen. Henk Pander Maat was mijn dagelijks begeleider. Hij dacht met mij mee, hielp mij de data analyseren en gaf feedback op alles wat ik deed. Leonie van Lent werkte intensief mee aan tekstdelen waarin het juridisch perspectief centraal stond. Van de eerste publicatie ben ik de enige auteur. De tweede en derde publicatie schreef ik als eerste auteur samen met Henk en Leonie. Van de vierde publicatie ben ik de eerste auteur en Henk de tweede. Aan het begin van elk hoofdstuk staat vermeld op welke publicatie de tekst is gebaseerd, met daarbij een specifieke bronverwijzing.

Enige overlap is in dit boek onvermijdelijk. In de eerste plaats omdat mijn gedachten zich gedurende mijn onderzoeksproces verder ontwikkelden. En in de tweede plaats omdat ik die gedachten met verschillende methoden heb uitgewerkt en getoetst. Hierna licht ik de hoofdstukken kort toe. Daarbij zal ik de samenhang tussen de deelonderzoeken

verduidelijken en de belangrijkste concepten uit dit boek introduceren. Uitgebreide definities zijn in de hoofdstukken te vinden.

1.4.2. Begrijpelijkheid van rechterlijke uitspraken (deelonderzoek 1)

Hoofdstuk 2 verscheen in 2020 als artikel onder de titel ‘Klare taal. Meer dan stijl alleen’ in het *Nederlands Juristenblad*. Het is een brede verkenning van het onderwerp. De eerste vraag die ik in dat hoofdstuk beantwoord, is waarom het een probleem is dat rechterlijke uitspraken voor veel mensen moeilijk te begrijpen zijn. Daarna ga ik in op de vraag wat *begrijpelijkheid* dan precies inhoudt. Dit begrip heeft zowel een subjectieve als een objectieve component. Vaak wordt in de literatuur de *ervaren begrijpelijkheid* bedoeld, niet het objectieve *begrip* dat mensen bereiken. Dat begrip kan oppervlakkig zijn, maar ook diep. Bij *oppervlakkig begrip* leggen lezers weinig verbanden. Voor *diep begrip* is nodig dat lezers een mentale representatie maken van de tekst door verschillende tekstdelen met elkaar in verband te brengen en eventuele ‘gaten’ in de tekst aan te vullen met hun eigen voorkennis. Het is dus mogelijk dat lezers een tekst wel begrijpen, maar toch ontevreden zijn over de begrijpelijkheid van de tekst. En omgekeerd: dat lezers tevreden zijn over de begrijpelijkheid van een tekst die zij niet goed begrijpen. Een tekst is pas begrijpelijk als lezers de tekst als begrijpelijk ervaren én zij door de tekst te lezen diep begrip bereiken.

Begrijpelijke teksten stellen weinig eisen aan de inspanning en voorkennis van lezers om diep begrip te bereiken. Maar wat zijn dan kenmerken van begrijpelijke teksten en hoe verhouden die zich tot de kenmerken van rechterlijke uitspraken? Uit algemeen begrijpelijkheidsonderzoek blijkt dat begrijpelijke teksten zowel in de diepte (*inhoud* en *structuur*) als aan de oppervlakte (*stijl*) afgestemd zijn op lezers zonder voorkennis. Maar rechterlijke uitspraken blijken juist veel voorkennis te veronderstellen. Ze bevatten voor leken te weinig informatie, de structuur is voor lezers zonder voorkennis niet intuïtief logisch, en de stijl is voor hen te ingewikkeld. Eerder onderzoek geeft wel wat suggesties voor tekstingrepen die de begrijpelijkheid kunnen vergroten, maar die ingrepen zijn nog niet uitvoerig getest. Wel zijn er aanwijzingen dat ingrepen op het oppervlakteniveau van de tekst onvoldoende opleveren. Eenvoudiger taal lijkt namelijk wel de ervaren begrijpelijkheid, maar niet het daadwerkelijk begrip te vergroten.

1.4.3. De functionaliteit van het strafvonnis als genre (deelonderzoek 2)

In hoofdstuk 3 werk ik de normatieve inbedding van begrijpelijkheid verder uit. Dit hoofdstuk verscheen in 2022 als boek in de reeks van het Mouton Centrum, onder de titel: *Spreekt het recht tot iedereen?*, met Henk Pander Maat en Leonie van Lent als coauteurs. Het is een theoretisch-normatief onderzoek van de kwaliteit van het strafvonnis als genre. Ik heb hier gekozen voor het strafvonnis, omdat dit de rechterlijke uitspraak is waarvoor de publieke belangstelling het grootst is.

Om de kwaliteit van een tekst te kunnen beoordelen, moeten eerst de functies en context van de tekst in kaart worden gebracht. Daarom start ik met een *functionele analyse* van het strafvonnis. Daaruit volgt dat elk strafvonnis zo veel mogelijk lezers in staat zou

moeten stellen de beslissing inhoudelijk te beoordelen en ze er bovendien van zou moeten overtuigen dat de beslissing juist is. Deze communicatieve doelen veronderstellen dat strafvonnissen zo begrijpelijk en overtuigend mogelijk moeten zijn. Uit onderzoek naar persuasieve teksten weten we dat overtuigd raken niet altijd via diep begrip gaat. Lezers nemen namelijk alleen de moeite om een tekst goed te begrijpen als zij daarvoor voldoende gemotiveerd zijn. De mate waarin de tekst lezers helpt hun doelen te bereiken, bepaalt de ervaren *informatiekwaliteit*. Bij snelle lezers wordt de ervaren informatiekwaliteit vooral bepaald door de indruk die de tekst geeft, terwijl die bij grondige lezers ook afhangt van de mate waarin de tekst de benodigde informatie geeft om de beslissing te kunnen beoordelen. Nadat ik de behoeften van de verschillende lezers in kaart heb gebracht, formuleer ik tien teksteisen die aan de tekst van het strafvonnis mogen worden gesteld. Zo kan de informatiekwaliteit en daarmee de functionaliteit van het strafvonnis als genre worden bepaald.

Om de informatiekwaliteit – en daarmee de functionaliteit – van het strafvonnis te kunnen beoordelen, voer ik een casestudy uit. Ik analyseer een strafvonnis dat representatief is voor het genre aan de hand van de teksteisen die uit de functionele analyse zijn voortgekomen. De casestudy wijst uit dat de informatiekwaliteit van het strafvonnis nog niet optimaal is. Om te bepalen welke tekstingrepen de informatiekwaliteit van strafvonnissen mogelijk kunnen verbeteren, raadpleeg ik de literatuur. Ik doe suggesties voor ingrepen die strafvonnissen een begrijpelijker indruk geven, en die het begrip en de acceptatie bij grondige lezers mogelijk vergroten. Die ingrepen illustreer ik met een herschrijving van het geanalyseerde strafvonnis (bijlage 1).

1.4.4. *De samenhang tussen ervaren informatiekwaliteit en acceptatie (deelonderzoek 3)*

Hoofdstuk 2 en 3 vormen het theoretisch fundament van dit onderzoek: acceptatie van de beslissing is een belangrijk doel van de rechterlijke uitspraak, en de veronderstelling is dat een hogere informatiekwaliteit aan dat doel kan bijdragen. In hoofdstuk 4 doe ik verslag van een vragenlijstonderzoek onder verschillende procespartijen in bestuursrechtelijke procedures, om te achterhalen in hoeverre de ervaren informatiekwaliteit van de uitspraaktekst samenhangt met de acceptatie van de beslissing. Twee rechtbanken stuurden vragenlijsten mee met bestuursrechtelijke uitspraken, waarin onder meer oordelen werden gevraagd over het contact met de rechter tijdens de zitting, de informatiekwaliteit van de schriftelijke uitspraak, en de rechtvaardigheid van de beslissing. Zowel juridisch geschoolde professionals als burgers zonder juridische kennis vulden deze vragenlijst in.

Mijn vragenlijstonderzoek past in de traditie van onderzoek naar *procedurele rechtvaardigheid*. Binnen de context van de rechtspraak is bij procespartijen vaak een verband aangetoond tussen de ervaren procedurele rechtvaardigheid en de acceptatie van de beslissing (de ervaren *uitkomstrechtvaardigheid*). De mate waarin procespartijen procedurele rechtvaardigheid ervaren, hangt onder meer af van hun oordelen over de interactie met de beslisser (de ervaren *interactieve rechtvaardigheid*). Meestal wordt daarbij gevraagd naar oordelen over de mondelinge interactie met de rechter tijdens de

zitting (ervaren *interpersoonlijke rechtvaardigheid*). Maar de rechter heeft ook schriftelijke interactie met procespartijen, namelijk via de tekst van de uitspraak. Er zijn aanwijzingen dat oordelen over de informatiekwaliteit van de uitspraak-tekst (ervaren *informatieve rechtvaardigheid*) ook meewegen in het oordeel over de rechtvaardigheid van de beslissing.

Met mijn vragenlijstonderzoek onderzoek ik het verband tussen de ervaren informatiekwaliteit en acceptatie. De ervaren informatiekwaliteit leid ik af uit oordelen over de mate waarin de tekst de benodigde informatie geeft om de beslissing te kunnen beoordelen, en uit oordelen over de begrijpelijkheid van de tekst. Het verslag van het vragenlijstonderzoek verscheen in 2023 in *Recht der Werkelijkheid* onder de titel ‘Recht spreken én schrijven’, met Henk Pander Maat en Leonie van Lent als coauteurs.

1.4.5. De effecten van tekstingrepen op begrijpelijkheid en acceptatie (deelonderzoek 4)

Bij procespartijen in bestuursrechtelijke procedures is inderdaad een verband te zien tussen de ervaren informatiekwaliteit en de acceptatie van de beslissing. De volgende vraag is dan of het om een causaal verband gaat en zo ja welke tekstingrepen de ervaren informatiekwaliteit kunnen vergroten.

In het experiment waarvan ik in hoofdstuk 5 verslag doe, test ik de effecten van ingrepen in de stijl, structuur en inhoud van rechterlijke uitspraken bij lezers zonder voorkennis of procesbelang. Om een indruk te krijgen van de ervaren informatiekwaliteit meet ik het oppervlakkig en diep begrip van respondenten en vraag ik naar oordelen over de begrijpelijkheid van de tekst. Daarnaast leg ik stellingen voor over de deskundigheid van de schrijver, de formaliteit van de tekst en de rechtvaardigheid van de beslissing. Om te controleren voor rechtsgebied, pas ik de ingrepen zowel toe op een bestuursrechtelijke uitspraak als op een civiel vonnis. Het artikel dat ik over dit experiment schreef, verscheen onder de titel ‘Klare taal in rechterlijke uitspraken loont’ in het *Tijdschrift voor taalbeheersing*, met Henk Pander Maat als coauteur.

1.4.6. Conclusie

Na de vier inhoudelijke hoofdstukken waarin ik verslag doe van mijn deelonderzoeken, sluit ik af met een conclusie. In hoofdstuk 6 bespreek ik wat mijn deelonderzoeken hebben opgeleverd en wat de implicaties van mijn onderzoek zijn voor vervolgonderzoek en praktijk.